

Çalışan Annelerin Emzirme Sürecinde Yaşadıkları: Niteliksel Bir Çalışma †

Sevgi GÖKDEMİREL *, Gülçin BOZKURT **, Gülbin GÖKÇAY ***, Ayşe BULUT ***

Çalışan Annelerin Emzirme Sürecinde Yaşadıkları: Niteliksel Bir Çalışma

Amaç: Bu araştırma; çalışan annelerin bebeğini emzirme ve anne sütü ile beslemesine ilişkin yaşantıları ve bunları yönlendirmede işveren tutumlarının etkisini belirlemek için planlandı.

Yöntem: Araştırmada annelerin çalışma yaşantısı ile işveren tutumlarının, emzirme ve bebeğini anne sütü ile beslemeye etkisi retrospektif olarak, nitel yöntemler kullanılarak irdelendi. Çalışmanın evrenini bir üniversite hastanesinin sağlam çocuk polikliniğinde izlenen çocukların anneleri oluşturdu. Seçim kriterlerine uyan 54 anne içinden, bireysel görüşmelere katılmayı kabul eden on anneden bilgi toplandı. Nitel verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanıldı. Görüşme tutanakları ve ses kayıtları çözümlenerek elde edilen veriler amaca uygun olarak irdelendi.

Bulgular: Yapılan bireysel görüşmelerde anneler; doğum sonu ücretli izin süresinin kısa olduğunu, ekonomik nedenlerle istedikleri kadar ücretsiz izin alamadıklarını, bebeğin anne sütü ile beslenmesinde ve bakımında sıkıntı yaşadıklarını, evin iş yerine uzak olmasının süt izni kullanmaya engel olduğunu, süt izni süresinin yetersiz olduğunu, iş yerinde süt sağma ve emzirme için koşulların uygun olmadığını, işe başlarken bebeğin bakımı ve beslenmesi konusunda endişe yaşadıklarını dile getirdiler. Ayrıca, süt izninin amacına uygun kullanılmadığı, işveren tutumlarının süt izni ve ücretli izin süresini sınırladığı ve ücretsiz izin kullanılmasında etkili olduğu da belirlendi. Çalışan annelerin, bebeklerinin bakımı ve emzirme için yaşantılarında değişiklikler yaptıkları, annelik nedeniyle işten çıkarılma, statü değişikliği gibi kayıplar yaşadıkları da bulgular arasındadır.

Sonuç: Ülkemizde çalışanlar için öngörülen annelik hakları yetersizdir. Bu durum en çok bebeklerin beslenmesini ve bakımını etkilemektedir. Çalışan annelerin emzirmesini desteklemek için yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemeler için kendileri de çalışan kadın olan hemşirelerin savunuculuk yapması önemli bir sorumluluktur.

Anahtar kelimeler: Çalışan anne, emzirme, annelik hakları

Experiences of Working Mothers During Breastfeeding: A Qualitative Study

Objective: This study aimed to determine the experiences of working mothers related to the breastfeeding or feeding with breast milk and the effects of employers' attitudes on their orientation.

Method: The working experiences of the mothers and the effects of employers' attitudes on the breastfeeding and feeding with breast milk were investigated retrospectively via qualitative methods. The study population included the mothers of healthy children who they were old between 12 and 36 month, in a university children hospital. Data were gathered with semistructured interview technique from ten of 54 mothers which accepted to join in individual interviews.

Results: The mothers told that; the time period of postpartum paid leaves is very short, they could not be on leave of absence so long they wanted due to economical causes, the long distance between home and workplace impedes the usage of the milk leaves, the time for milk leave is not sufficient, the conditions for milking and breastfeeding at the workplace are not suitable, and they are feeling apprehension of babies care and nutrition. Besides, it was also determined that; the attitudes of employers limit the duration of milk leaves and is effective on the use of enjoyment of unpaid leaves. Among the findings were also that; the working mothers are making changes in their lives to breastfeeding of their babies, experiencing discharges because the motherhood and undergoing statue changes.

Conclusion: The prescribed motherhood rights for working people in our country are not sufficient and new regulations are necessary to support the breastfeeding of the working mothers.

Key words: Working mother, breastfeeding, motherhood rights

Alındığı tarih: 23.01.2009

Kabul tarihi: 09.03.2009

† Bu çalışma Vehbi Koç Vakfı Hemşirelik Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

* Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu

** İstanbul Üniversitesi Bakırköy Sağlık Yüksekokulu

*** İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi

GİRİŞ

Bebekler için en ideal beslenme biçimi ilk altı ay yalnızca anne sütü verilmesi (SAS), altı aydan sonra

uygun ek gıdalarla destekleyerek emzirmenin iki yaşa dek sürdürülmesidir ^(1,2). Ülkemizdeki bebeklerin anne sütü (AS) alma oranları istendik düzeyde değildir ve emzirme ile ilgili karşılaşılan en önemli sorunlardan biri ek besinlere erken başlanmasıdır ⁽³⁾.

Çalışan anneler, gerek bilgi eksikliği, gerekse çalışma koşulları nedeniyle, emzirme sorunları yaşamakta ve erken dönemde AS vermeyi bırakmaktadır. Anne erken işe başladığında ve değişen beslenme düzeni nedeniyle bebekler emmeyi reddedebilmektedir ^(3,4). Çalışan annelerin bebeklerini kendi sütleriyle beslemeye devam edebilmeleri için işyeri koşullarının uygunluğu olması, kreş, sosyal destek ve annelik hakları ile ilgili uygulamaların yeterliliği temel gereksinimlerdir ⁽⁵⁾. Ülkemizde, Kamu Emekçileri Sendikası Konfederasyonu (KESK)'nun KESK üyesi beş bin çalışan kadın üzerinde yaptığı bir araştırmada, çalışan kadınların ancak % 21'inin, işyerinde emzirme veya süt verme olanağına sahip olduğu saptanmıştır ⁽⁶⁾. Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü'nün bir araştırmasına göre çalışan kadınların yalnızca % 9.2'si altı yaşından küçük çocukları için kurumsal bakım hizmetinden yararlanabilmektedir ⁽⁵⁾. Başka araştırmalar da bu haklarla ilgili yetersizlikleri ülkemizde olduğu gibi başka yerlerde de sergileyen benzer sonuçlara ulaşmıştır ⁽³⁻⁶⁾.

Çalışma yasaları da bebeklerin emzirmeleri önünde bir engel oluşturabilmekte ya da çalışan kadınlar, annelik haklarını kullanmada sorun yaşayabilmektedir. Yıllar boyunca, ev dışında çalışan kadınların çocuklarına mama verme dışında bir seçenekleri bulunmadığı yolunda yanlış bir varsayım benimsenmiştir. Oysa toplumun genel bir sorumluluğu olarak, çalışan kadınlara çocuklarını emzirebilme olanağı tanınmalıdır ⁽⁹⁾. Tüm bunlara bağlı olarak ülkemizde annelik haklarının, 2004 yılında yapılan yeni düzenleme ile geliştirilmesi hedeflenmiştir. Daha önceki yasada, doğum öncesi işçilerde altı, memurlarda üç, doğum sonrası her iki kesimde de altı hafta, olan ücretli izin süresi; doğum öncesi 8, doğum sonrası 8 hafta olacak şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca, doğum sonu altı haftalık ücretli izinden sonra, altı ay boyunca günde bir buçuk saat olan süt izni süresi, bebek 12 aylık oluncaya kadar günde bir buçuk saate çıkarılmıştır. Anne isterse doğum sonu ücretli izin bitiminde 12 ay ücretsiz izin alma hakkına da sahiptir ⁽¹⁰⁾.

Emzirme, bebeğin anne sütü ile beslenmesi, anne ile bebeğin birlikteliği, kadın ve çocuk sağlığını yakından ilgilendiren konulardır. Annenin emzirme hakkı ile çocuğun annesinin sütü ile beslenme hakkı, yaşamını sağlıklı sürdürebilmek için çalışma yaşamında bulunan insanların haklarıyla çelişmemelidir. Ülkemizde her dört kadından birinin (% 26.6) çalışmaya yaşamında olması ve giderek bu sayının artacağı da gözönünde bulundurulduğunda bu konular, aynı zamanda temel toplum sağlığı sorunlarından biri olarak ele alınmalıdır ⁽¹¹⁾.

Çalışan kadınlar toplumdaki konumlarına bağlı olarak, öncü, bilgiyi yayıcı, paylaşımcı ve örnek olabilmektedirler. Ayrıca, kadınlar arasında bilgi ve hizmetlere daha kolay ulaşabilen kesimi oluşturmaktadır. Çalışan annelerin emzirmesinin desteklenmesi, emzirmenin olumlu etkilerinin topluma yayılmasını kolaylayacaktır.

Bu çalışma; İstanbul'da bir klinikte çocukları izlenen bir çalışan anne grubu örneğinde emzirme ve anne sütü ile beslenmeye ilişkin yaşananları bunlara, işverenlerin etkisini belirlemek için planlandı.

YÖNTEM

Araştırmanın Tipi: Çalışan annelerin emzirme sürecinde yaşadıkları, iş yaşantıları ve işverenlerinin tutumlarının emzirmeye etkisi, retrospektif olarak, nitel yöntemler kullanılarak annelerden öğrenildiği tanımlayıcı bir araştırmadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Çalışmanın evrenini bir üniversite hastanesinin çocuk sağlığı izlem polikliniğinde çocuğu takip edilen anneler arasından seçim kriterlerine uyan 54 çalışan anne oluşturdu. Doğum sonu ilk altı ayda işe başladığı saptanan 13 annenin hepsi, altı aydan sonra işe başlayan 41 anneden 10'u olmak üzere toplam 23 anne ile bireysel görüşme yapılması planlandı. Ancak, araştırmada bireysel görüşmelere katılmayı kabul eden 10 anne yer aldı. Görüşmeyi kabul etmeyen anneler görüşmeyi istemekle birlikte, hafta içi çalıştıklarını görüşme için izin alamayacaklarını ve hafta sonu da yoğun olduklarını dile getirdiler. Mevsimin kış olması ve havanın erken kararmasının da annelerin görüşme isteğini etkilediği düşünüldü. Görüşmeyi kabul eden annelerin çoğu kurumda, yakın çevrede çalıştı-

ğı/oturduğu için ya da o günlerde zaten hastaneye geleceğini bu nedenle zaman ayırabileceğini belirtti.

Örneklem Seçim kriterleri: Bu kriterler çalışan annelerin emzirme ve anne sütü vermelerini etkileyebilecek diğer durumları araştırmada karıştırıcı olmasını, dışlamak amacıyla belirlenmiştir. Araştırmada bilgi toplanan anneler aşağıdaki kriterlere göre belirlenmiştir:

- İlk kez anne olma,
- Miadında doğum yapma
- Doğumunu en az 12 en çok 30 ay önce yapmış olma,
- İkiz doğum yapmama,
- Çocukta doğumsal anomali bulunmaması,
- Doğum sonu hastaneden bebeği ile birlikte taburcu olma,

Verilerin Toplanması: Araştırmanın verilerini toplamak için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanıldı. Annelerle doğum sonu dönemde emzirme ile ilgili yaşadığı duygu, düşünce ve yaşantıları ile doğum izni, süt izni, ücretsiz izin, emzirme, süt sağma gibi konularda işverenin tutumu, çalışma koşulları ve bebeklerinin beslenme durumları ile ilgili konuları çok yönlü irdeleyebilmek için, hazırlanan soru başlıkları doğrultusunda, klinikte görüşme için uygun, görüşme süresince rahatsız edilmeyecek bir ortamda, bireysel görüşme yapıldı. 13 Şubat-25 şubat 2005 tarihleri arasında yapılan bireysel görüşmeler, 40-120 dk. arasında sürdü. Araştırmacılardan birinin (Gülçin Bozkurt) gözlemci olarak katıldığı görüşmeler, bu konuda deneyimi ve eğitimi olan araştırmacı (Sevim Ulupınar Alıcı) tarafından yürütüldü. Görüşmelerde, annelerin düşüncelerini açıklamalarında serbest olmaları, görüşmenin belirli bir süreyle

sınırlı olmaması, anlaşılmayan soruların tekrar açıklanması sonucunda derinlemesine bilgi toplanması sağlanmaya çalışıldı. Görüşme sırasında gözlemcinin aldığı notlar ve annelerden izin alınarak yapılan ses kayıtları birleştirilerek görüşme raporları hazırlandı.

Verilerin Değerlendirilmesi: Bireysel görüşmelerden elde edilen bilgiler tüm araştırmacılar tarafından en az iki kez okunarak, amaca uygun olarak, belirlenen başlıklar altında bir araya getirildi ve gruplandırılarak değerlendirildi.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmada görüşme yapılan toplam on annenin özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Görüşme yapılan anneler 26-40 yaşları arasında (medyan: 29.5), eğitim süreleri 11-21 yıl (medyan: 15 yıl), evlilik süreleri 3-11 yıl (medyan: 4 yıl 3 ay) arasında olup, yarıdan fazlası (n=6) İstanbul doğumluydu. Üçü öğretmen, ikisi hemşire, ikisi sekreter diğerleri araştırma görevlisi, polis ve muhasebeci olarak çalışan annelerin, doğumdan sonra işe dönüşü 1.5 ile 11 ay (medyan: 3.5 ay) arasında değişiyordu.

Annelerin emzirme konusundaki bilgi, tutum ve davranışları

Yapılan bireysel görüşmelerde annelerin hepsi gebeliklerinde emzirme konusunda istekli olduklarını ve doğum sonu emzirmeye başladıklarını belirtti. Aşağıda bireysel görüşmelerde annelerin emzirmeye yaklaşımını yansıtan birkaç örnek yer almaktadır.

Tablo 1. Annelerin özellikleri.

İsim (İlk harfleri verilmiştir)	Çalıştığı kurum	Mesleği	İşe başladığında bebeğin yaşı (ay)	Sadece anne sütü verme süresi (gün)	Toplam emzirme süresi (ay)
ŞG	Hastane	Hemşire	3	180	12
ÖG	Hastane	Sözleşmeli Sekreter	4	0	3
AMY	Üniversite	Mühendis/ Araştırma Görevlisi	2.5	180	17 aylık halen emiyor
İÖ	Milli eğitim	Öğretmen	6	180	18
MT	Milli eğitim	Öğretmen	11.5	180	22
CS	Milli eğitim	Öğretmen	5	180	21
İM	Emniyet	Polis	1.5	180	13
SK	Özel şirket	Yönetici Sekreteri	2	120	5
NA	Sağlık ocağı	Hemşire	11	180	13
BB	Özel şirket	Muhasebeci	1.5	15	6

“... Emzirmeme gibi bir şey düşünemezdim, kararlıyım emzirme konusunda. Hastalıkları önleme, meme kanseri... Mecbur emzirmek zorundaydım. Yani bir de kendim hemşire olduğum için bilinçliyim.”

(NA, hemşire)

“...Kendime geldikten tahmini bir 45 dakika sonra, ayıldıktan sonra onu (bebeğini) aldım elime. Muhteşem bir duygu, hemen emzir dediler bana, gerçi ben yatağıma gelince ayıldandan önce koymuşlar göğsüme...”

(ÖG, sekreter)

“... Özel bir çalışması vardı bir hemşire hanımın onun sayesinde eşim doğuma girmiş oldu. Eşimin doğumda olması duygusal olarak bana büyük bir destek verdi. Hemen getirdiler, eğitimde hemen göğse tutulması söylenmişti. Hemen göğsüme tutmalarını istedim hemşire hanımlardan biz de onu yapmaya geldik dediler, tuttular, çok güzel bir duygu.”

(AMY, araştırma görevlisi)

“... Eşim özellikle bebek odasındaki hemşirelere ve oradaki görevlilere kesinlikle mama filan vermeyin dedi. Zaten dediler biz de öyle yapıyoruz. Ondan sonra tabii çocuk aç ağlıyor, çok ağladı. Derken hemşire hanım geldi göstermeye çalıştı. Akşam sabaha kadar uğraştık, hiç uyumadım desem yeri var. Bende süt yok herhalde, sıkıyoruz falan ucunu süt yok. Ondan sonra doktora söyledik, bebek odasındakilerle görüştük. Dediler işte sezaryen olduğu için geç gelebilir. Bir arkadaşımız var çocuk doktoru, telefon açtım, dedim benim süttüm yok, çocuğumu emziremiyorum. .... isimli mamayı alın dedi. Çocuk hiç olmazsa doysun, onu verdik de çocuk uyudu ikinci gün. Yani doğru dürüst ememedi. Sonra asıl emzirme pazartesi günü başladı. Bir arkadaşım geldi sağ olsun, onun yardımıyla. Rahatlatmak için beni, bak dedi yapabilirsin herkes emzirdi, kolay bir şey, en güzel olan bu. Onun yardımıyla başardık. Çocuk emmeye başladı, her şey yoluna girdi.”

(MT, öğretmen)

“... Ben emzirmeyi düşünüyordum, yani hiçbir zaman bebeğe herhangi bir katkı düşünmedim. Benim çalışma koşullarım daha rahattı o dönemde. Doğumum yaz tatiline denk gelecekti, izinlerle falan, tek endişem çocuğun belki reddetmesiydi.

Çok iyi adapte olmuşum, yani henüz böyle ayılıyorsunuz ve ilk düşündüğünüz o oluyor zaten. Ya ilk önce çok şaşırıyorsunuz, nasıl bir şey beklediğinizi çünkü bilmiyorsunuz. Çok inanılmaz bir duygu. Benim aklıma hemen emzirmek geldi. Acaba bebek odasında ona mama verdiler mi biberonla çünkü o ilk şey çok önemliydi. Onun için emzirmek istedim. Sezaryenin etkisi birazcık zor oldu, tutamadım falan, ama yavaş yavaş ikimiz de alıştık.

(İÖ, öğretmen)

“... Ben önce çok fazla endişem vardı. Çünkü şey, korkum vardı göğüslerimin sarkacağını söylediler, vücut şeklimin çok bozulacağını söylediler. Süt emzirdiğim zaman işte, benim vücudumla ilgili olumsuz birtakım şeyler oluşacağını söylediler. Tabii bu çevrenin bir etkisiydi. Sonra araştırdım ve bunların olmayacağını öğrendim. Emzirmeye kesin kararlıyım. Sonuna kadar da emzirecektim en az iki yıl, sonuna kadar da emzirdim. Topu topu beş ay emzirebildim, çalıştığım için.”

(SK, yönetici sekreteri)

Gebeliğin 32. haftasından itibaren antenatal poliklinikte gebelere emzirme konusunda bilgi verilmesi sağlık personelinin görevleri arasındadır⁽¹²⁾.

Annelerin hepsi antenatal izlemeler sırasında hekim ya da hemşire tarafından kendilerine emzirme hakkında hiçbir bilgi verilmediğini, ancak internet, kitaplar ya da dergilerden emzirme konusunda kendileri bilgi edindiklerini dile getirdiler.

Çalışan kadınların hakları ve uygulamalar

Çalışma grubundaki annelerin doğum yaptıkları tarihte yürürlükte olan yasaya göre, ücretli izin süresi doğum öncesi memurlarda altı, işçilerde sekiz hafta, doğum sonrası 42 gündü. Özel sektörde çalışan anne-

lerden birinin bu izni kullanma konusunda anlattıkları, annelerin doğum sonu erken dönemde gelecek iş yaşantılarını tehdit eden pek çok sıkıntı ile baş etmeleri gerektiğini sergilemektedir:

“...Ben çalışıyordum, cumartesi günü de çalışıyordum, kızımın hamileliğinde akşam yedi sekizlere kadar. Son güne kadar çalıştım, pazar-tesi akşamı işten çıktım, ertesi gün de doğuma gittim. Memurların bir yıllık ücretsiz izinleri var. Gerçi SSK'nın da var ama özel sektör vermiyor. Kanun da verilebilir, verir de vermez de o işyeri-ne kalmıştır diye yazıyor, bu nedenle herkes 50 gün sonra işe başlamak zorunda kalıyor. İki-kem yapmamaları gerek, kesin konuşulması gerek. Onun için devletin buna el atması gerek. Özel sektör özellikle vermiyor ya da al sana bir milyar iki milyar tazminat, seni çıkarıyor başkasını al-ıyor. Ben muhasebeciyim ama bütün şirketin yönetimi bana ait onun için doğumdan sonra 42 gündü sanırım hemen işe döndüm. Dönmeden önce haftada iki gün işe gittim. On üç günlük sezaryenken başladım ben, haftada iki gün git-tim. Sonra 42. günden sonra tamamen gittim.”
(BB, muhasebeci)

Bebek bekleyen ve doğum yapan kadınlara yasalarla bazı haklar tanınmış olsa da yukarıdaki vakada oldu-ğu gibi özellikle özel sektörde çalışan kadınların bu haklarını kullanmada sorun yaşadıkları ve iş kaybet-me endişesi ile duruma karşı çıkamadıkları anlaşıl-maktadır. Doğum sonrası emzirmenin ve süt üretimi-nin düzenlenmesi, anne-bebek yaklaşımını sağ-lanması için birlikte geçirilmesi gereken önemli bir dönemdir. Yukarıdaki örnekte, annenin erken işe baş-laması emzirme ve anne sütü verme ile ilgili sorunlar yaşamasına neden olmuştur. İlk altı ay SAS verilme-sinin bebeğe olduğu kadar anne açısından da pek çok yararı vardır.¹³ Yapılan görüşmede bu anne kısa süre sonra yine hamile kaldığını belirtmiştir.

Araştırmada yer alan anneler isterse altı ay ücretsiz izin alabiliyordu. Annelerden beşi doğum sonu ücret-siz izin kullanmıştı. Bu annelerden ikisi iki ay, diğ-erleri ise 52 gün, 6.5 ve 8.5 ay ücretsiz izin almıştı. Annelerden üçü ekonomik nedenlerle istedikleri kadar ücretsiz izin kullanamadıklarını belirtti. Bir annenin ücretsiz izin kullanırken değişen koşullarla

nasıl etkilendiğini, bir diğerinin izin alamayışı için gösterdiği gerekçe, bu hakkın kullanımının ne çok şeyin sınırladığını göstermiştir:

“... Ben ücretsiz izin almıştım altı ay. Bir ayını kullandım, fakat aniden hiç beklemediğimiz bir anda eşimi işten çıkarttılar. O yüzden mecbu-ren geri dönmek zorunda kaldım. Yoksa altı ay evde oturacaktım. Durum bir anda değişti.”
(ÖG sekreter)

“... Kendim bakmak çok isterdim ama zor... Eşim memur, memur maaşıyla geçim zor, çok zor.”
(BB, muhasebeci)

İzin alanlar da, diğer annelerin içinde buldukları sıkıntılardan üzgündü:

“... Bence ilk bir yıl insanın çocuğuyla olması güzel bir duygu, biliyorum bunu ben yaşadım. Kimseye bırakmadım. Ücretsiz izin aldım ama ben çok mağdur değildim o konuda eşimin deste-ğinden dolayı ücretsiz izin alabildim. Ama arka-daşım, okulda benle aynı yıl doğum yapan biz üç arkadaşız, hiçbirisi ücretsiz izin kullanamadı maddi olanaksızlıklar yüzünden. Ben çok üzülü-yorum iki arkadaşım da 40'ı bittiğinde normal doğum sonu izin bittiğinde hemen başladılar, yani 40 günlük bebeği bıraktılar. Arkadaşım göreve başladığı zaman iyi ki ben çocuğum yanındayım dedim, bence bir yıl anneye çocu-ğun yan yana olması çok önemli. Ama bunun yanında çalışmak zorundayız, sonunda hepimiz para kazanıyoruz, o paraya muhtaç kişiler var”
(MT, öğretmen)

Beş anne ise ücretsiz izin kullanmamış, doğumdan 42 gün sonra, varsa yıllık izinlerini de kullanarak en geç bebek 3.5 aylıkken çalışmaya dönmüştü. Bu annele-rin ikisi ekonomik nedenlerle, ikisi işyeri izin verme-diği için, biri ise eşi istemediği için ücretsiz izin kullanmadığını belirtti. Özel sektörde çalışan anne-lerden birinin anlattıkları da çalışan annelerin tek sorununun annelik haklarını kullanamamak olmadı-ğını göstermektedir:

“... Bir buçuk iki ay sonra çalışacağımızı bildiğimiz için, o günleri o saatleri başka bir şeyle geçirmek istemiyordum. Onu doya doya yaşamalıydım, o yüzden ben de hiç yanımdan ayırmadım, hiçbir zaman... Ücretsiz izin almadığım gibi yurt dışı gezisine gitmem istendi. Emziriyorum gide-mem dedim, o zaman çık git, ne işin var burada gibisinden tehdit aldım, ben de çıktım gittim. İşten ayrıldım. İki ay çalışmadım, ama zorluk çektim tabii. Ev almıştık, maddi olarak zorlandık. İki ay sonra onlar geri dön dediler, anlaşarak gittim. Ama değişen bir şey olmadı.”

(SK, yönetici sekreteri)

“... Ben de işe başladığıma gerçekten üzülüyordum ama yıllık iznim de yoktu. Kırk beş günden sonra işe başladım, ücretsiz izne ayrılamadım. Eşim istemedi, ekonomik olarak zorlanırsınız, hem çocuğa bakacak kimse de var annem bakar dedi. Üç gün hastanede yattım, altı-yedi gün de izlem için geldik gittik burada geçti, ne olduğunu anlayamadım. Kırk beş gün hiç geçmesin, hep çocuğumla birlikte olayım dedim.”

(İM, polis)

Bodur ve ark. da ⁽¹⁴⁾ çalışmalarında bazı annelerin ekonomik nedenlerle ücretsiz izin alamadığını belirlemiştir. Anne bebek birlikteliğinin toplum sağlığına ve ekonomisine katkısını fark eden birçok ülkede ücretli izin süreleri ülkemizdekinden daha uzundur ve annelik hakları daha iyi düzenlenmiştir ⁽¹⁵⁾. Hindistan ve Brezilya bu konuda iyi birer örnektir. Ülkemizde 2004 yılında yapılan bir düzenleme ile doğum sonu ücretli izin süresi sekiz haftaya yükseltilmiştir. Ayrıca, anne isterse doğum öncesi sekiz haftalık izninin beş haftasını doğum sonuna ekleyerek iznini 13 haftaya kadar uzatabilmektedir ⁽¹⁰⁾.

Bireysel görüşmelerde, annelerden biri ücretsiz izin alma konusunda, annelik haklarını kullanırken, yöneticinin yaklaşımı nedeniyle yaşadığı güçlükleri aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir.

“...İzin talebim oldu ama bizim klinik vermedi. Benden beş-altı ay önce ameliyathane-den bir hemşire arkadaş doğum yaptı, ona da aynı şekilde davranıldı. Kürsü başkanımızın genel kararı. Asistanlardan doğum yapanlara da izin vermedi, hiç kimseye ücretsiz izin vermedi.”

(ŞG, hemşire)

Ülkemizde 2004 yılında annelik hakları yeniden düzenlendiğinde ücretsiz izin kullanmada yöneticinin onayının gerekliliği değiştirilerek çalışanın isteği yeterli görülmüştür. Bu değişikliklerle birçok anne ve bebeğin mağdur olması önlenmiştir.

Bazı anneler ise aralarla da olsa, istedikleri kadar izin alabildikleri için mutluydu:

“... Bir yıl izinliydim, bir yıl kendim bak-tım, bir yaşından sonra göreve başladım.”

(MT, öğretmen)

“... Benim çok parça parça oldu aslında. Doğum sonrası iznimi kullandıktan sonra onar günlük raporlar aldım, yaklaşık 40 gün. İşte 10 gün alıyorum, perşembe cuma okula gitmem gerekiyor. Perşembe gidiyorum yapmam gereken işleri yapıyorum, zaten uzun bir süre ayrı kaldığım için idareci konumunda olmanın olanakları yapmam gerekenleri yapıp eve dönüyorum. Yani iki üç saat kalıyorum okulda, öyle idare ettim. Daha sonra, yaz dönemine denk geldi, tatil oldu ben idarecilikten istifa ettim, öğretmenliğe döndüm. Dolayısıyla yaz tatili kullandım ve eylülde göreve başladım. Yaklaşık yedi ay, üç aydan sonra kesintili, on günde bir ayrılarak, hazirandan sonra zamanı beraber geçirerek yedi ayı tamamladık.”

(İÖ, öğretmen)

Anneler doğum sonu ücretli izinden sonra ücretsiz izin, yıllık izin, rapor, süt izinlerini toplu kullanma gibi eklemeler yaparak izin sürelerini uzatmıştı. Bireysel görüşmelerde annelerin hepsi işe başlayacağı zaman bebeği ile ilgili endişe yaşadığını ve suçluluk duyduğunu, bunun hem kendini hem de iş yaşamını olumsuz etkilediğini, işe başlayınca konsantrasyon güçlüğü çektiğini belirtti.

Bebekten ayrılık: Duygular ve endişeler

Anne-bebek ayrılığı, strese neden olmakta ve emzirmeyi etkilemektedir. Sorunu çözmek için bazı ülkelerde esnek çalışma saatleri veya yarı zamanlı çalışma olanakları geliştirilmektedir ^(16,17).

Aşağıdaki bireysel görüşme bulguları annelerin bebeklerinden ayrılmaları sırasında yaşadıkları endişeleri yansıtmaktadır:

“... Çocuğuma nasıl bakılacaktı, sütümü nasıl verecektim, sütüm bozulursa, sütümü nasıl sağacaktım, ben işyerindeyken beni arayacak mıydı? Huzurlu olacak mıydı? İyi bakabilecekler miydi? Yani yüzlerce endişem vardı, bir iki tane değil yüzlerce. En önemlisi çocuk koku arayacaktı, benim kokumu, onu bulamayacaktı. En büyük endişem buydu. Beni arayacaktı ve duygusal boşluk olacaktı ve zaman içinde belki psikolojik bir sorun yaratacaktı bu.”

(SK, yönetici sekreteri)

“... Yasal iznimden sonra yıllık iznimi kullandım. Gerçekte gitmek istemiyordum, fakat gitmek zorundaydım. Çocuğu iş yerime götürme olanağım yoktu, emzirme odası bulunmuyordu ve bebekler için bir okul yoktu. Kreş vardı ama üç yaşında başlıyor. Süt sağma odaları yoktu ve dolayısı ile bütün gün sütümü sağamıyordum.”

(AMY, araştırma görevlisi)

“... Fakat işe başlayacağım korkusu, (duraksayarak) o hep içimdeydi. Yani ben başladım işe, bu işi nasıl yapacağımı düşünüyordum. İşyerinde de yaptım yani. Çalışmaya geçiyorum, işyerinde ben sütümü nasıl sağacaktım? Çünkü onun için yeterli koşul ve ortam bile yok, bir fabrika. Her şeyden önce soğuk bir fabrika, bunların kaygısı vardı. Ama kesinlikle emzirmeye kararlıydım.”

(SK, yönetici sekreteri)

“... İşe başlarken en çok beni endişelendiren şeyler, çocuk nasıl bakılacak, kim bakacak, bana ulaşmak isterlerse ben gidebilir miyim, ya bir sorunum çıkarsa gibi şeylerdi. Görümcemden rica ettim, çünkü başkasına güvenemedim. Kesinlikle dedim ben başlayamam, bu kadarlık çocuğu hiç kimseye emanet edemem.”

(CS, öğretmen)

Annelerin bebeklerini başkalarına bırakmaları suçluluk duygusuna kapılmalarına neden olmakta, bu durum işe konsantrasyonlarını etkilemektedir. Annelerin işe adaptasyonunu kolaylaştırmak için yarı zamanlı çalışma olanağı sağlanarak yaşamındaki yeni düzene uyumu kolaylaştırılabilir.

Anneler işe başlayacakları zaman bebeklerinin baki-

mı ve beslenmesi için bazı özel düzenlemeler yapmıştı.

“... Hastanede süt sağma makinelerinin kiralandığını duymuştum. Süt sağma makinesi kiralamayı düşündüm. Makineyi alabileceğim bir yer önerdiler. Süt sağma makinesi aldım, sütü sağıyordum.”

(SK, yönetici sekreteri)

“... Doktorlar iki yaşına kadar emzirecek dediler. Ama altı ay sonra işe başlayacağım için çok araştırma yaptım, süt nasıl sağılır, nasıl saklanır, nasıl verilmesi gerekiyor gibi. Anneçocuk eğitim kursuna gitmişim, biraz bilgim vardı. Evde, çocuk ansiklopedisi var. İşe başlamadan önce ben ona alıştırmaya başladım. Sabah sağıp bırakıyordum, saat onda sağdığımı vermeye çalışıyordum ama ben verdiğim için almıyordu onu.”

(CS, öğretmen)

Özellikle çalışan annelere doğumdan sonra hastaneden ayrılmadan süt sağma, sağılmış sütü saklama ve bebeğe içirme konusunda bilgi ve gerekirse yine danışmanlık alabileceği bir merkezin adının verilmesi, bebeğin anne sütü ile beslenme süresini arttırabilir. Yukarıda düşündüklerini dile getiren iki anne de hastanede bu bilgileri aldığını ve daha sonra bundan yararlandığını belirtmiştir. Aşağıda bir annenin anlattıkları bu konudaki danışmanlığın önemini açıkça koymaktadır:

“... İşyerinde böyle bir şeyi, emzirmeyi ya da sütümü sağmayı düşünemedim, şu an aklıma geliyor. Yani nasıl düşünmedim onu da bilemiyorum. Yanımdakiler de bana bir şey söylemedi, sütünü sağ evde bırak diye. Hiç öyle bir konu da geçmedi. Belki bana söylenseydi yapabilirdim.”

(ÖG, sekreter)

Sosyal destek

Çalışmada yer alan annelerin doğum yaptıkları dönemde geçerli olan yasaya göre doğumdan sonra 42. günden itibaren 6 ay günde 1,5 saat süt izni hakkı vardı ⁽¹⁰⁾.

Süt iznini kullanmada sorun yaşayan anneler, kimi zaman çevreden destek alarak emzirmeyi kolaylayabilmişti. Aşağıdaki söylenenlerden çoğunun, bu hakkı kullanmada ne kadar sıkıntı yaşadıklarını yansıtmaktadır.

“... On üç günlük sezaryenken işe başladım. Haftada iki gün gittim, 42 günden sonra tamamen gittim. Patronum emziriyor musun diye sordu, emziriyorum dedim ama hadi git emzir de diyemezdi. Çünkü Okmeydanı’ndan Sultançiftliği’ne gitmem iki saat, dönmem iki saat, süt izni bir buçuk saat. Gidip gelmem olanaksızdı. Onun için akşam biraz erken çıkıyordum. Yani destek olarak devamlı soruyordu, emziriyor musun ne yapıyorsun diye. Ama gidip geri gelmem olanaksızdı, belki yakın olsa giderdim. Yani iş konusunda, izin alma konusunda hiç şeyim yoktur, her zaman izin alırım. Ama gidip gelme çok uzun süreceği için arada izin almadım. Bazen erken çıktım.”

(BB, muhasebeci)

“... Hocama (yönetici) söyledim, ama o emzirmediyimi duyduğu için süt iznini vermedi. Sen emzirmiyorsun o yüzden gitmene gerek yok gibi, söz söyledi. Ben emzirmesem de bebeğimin yanında olmayı istedim. Ama gidemedim.”

(ÖG, sözleşmeli sekreter)

“... Sen hamile kalıyorsun çocuğunu emzireceğini süt iznin olduğunu sanıyorsun, kâğıt üzerinde var ama uygulamaya geçtiğinde yok. Söz gelimi Milli Eğitim de annenin her gün bir buçuk saat süt izni vardır diye geçer, altına bir parantez açar, işyerini, eğitim, öğretimi aksatmak şartıyla... Ben sınıf öğretmeniyim. Her saatim dolu benim boş günüm yok ki, ben süt izni kullanırsam dersler aksayacak, bu hakkı niye veriyorsun o zaman? Müdürümüz erkek, eşi ev hanımı. Çalışan annenin sorunlarını anlamayacaktır. Sorunumu anlattım. Allah’tan anlayışlı çıktı, sabahtan son dersin son on dakikasını, öğleden sonraki ilk dersin ilk on dakikasını idare ederiz, gidebilirsin dedi. Yarım dönem o şekilde idare ettiler beni. Yani çok rahat emzirdim, süt azalma sorunum hiç olmadı ve ben kendi isteğimle bıraktım. Çocuk hiç bırakmak istemiyordu, 21 aydı, iki yaşa yaklaşıyordu.”

(CS, öğretmen)

“... İşyerim evime 40 km uzakta, servise binmesem otobüsle gitmem gerekiyordu. Ben de bu iznimi cuma günü öğleden sonra erken çıkarak kullanmayı yeğledim. İki üç hafta sonra yönetim iş disiplinini bozduğumu söyledi, buna da karşı çıktılar, o benim yıllık iznime eklenen bir borç oldu.”

(SK, yönetici sekreteri)

Doğumdan sonra ilk altı ayda işe başlayan sekiz anneden yalnızca dördü süt izni kullandığını belirtti. Bu anneler süt iznini işten erken çıkarak, haftada bir gün izin alarak, gün içinde eve ya da kreşe giderek veya doğum sonu izninin arkasına toplu halde ekleyerek kullanmıştı. Eker ve ark. (9-18) çalışmalarında annelerin % 65’inin süt izni kullandığı, süt izinlerini işten erken çıkarak, sabah geç gelerek ya da öğle arasında kullandığını saptamıştır. Süt izni kullanamayan dört anne ise, yarım gün çalıştığını, evin uzak olduğunu, işverenin izin vermediğini ya da işten erken çıktığında servisten yararlanamadığını ve ulaşımın hem pahalı olduğunu hem de daha uzun sürmesini neden olarak belirtti. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2008 sonuçlarına göre, ülkemizde çalışan kadınların 1/4’i İstanbul’da yaşamaktadır (11). Büyük şehirlerde çalışan anneler için, günlük bir buçuk saat süt izni süresinin neredeyse tamamı yolda geçmektedir. Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde bir buçuk saatlik süt izni süresi yetersizdir.

Bazı anneler süt izni zor da olsa kullanabildiğini belirtti.

“... Bebeğim kreşte olduğundan gidip emzirme olanağım oldu. Sağ olsun buradaki arkadaşlar destek oldular, kürsü başkanının haberi olmadı, kendi aramızda hallettik. Süt izni günüin sonunda kullanıyor çoğu, benim burada olduğu için arada gidip geldim.”

(ŞG, hemşire)

“... Ben gittim söyledim müdüre, tabii ne demek sen niye geliyorsun ki dedi. İki buçukta çıkıyordum ben yola. Müdür değişikliğinde durum değişti, Üç hafta falan. Sonunda dayanmadım, çıkacam ben müdüre dedim. Gelme niye geliyorsun ki dedi, gelme sen bundan sonra. Ben böyle var ya, o anda korkarak girdim birden öyle

bir tepki alınca, ağzım açık kaldı, sağ olun dedim çıktım, sevincimden havalara uçuyordum. Keşke üç hafta önce söyleseydim dedim”

(İM, polis)

Süt izni kullanımı çalışan kadınlar için yasal bir hak olmasına rağmen, anneler bu iznin kullanımında sorun yaşamıştır. Bu durum süt izninin yöneticinin inisiyatifinde verilen bir izin haline dönüştüğünü göstermektedir. Ancak, ulaşım koşulları ve işin niteliği de hem özel hem de kamu sektöründe çalışan annelerin yasal haklarını kullanmada Önemli engeller olarak ortaya çıkmıştır.

Doğumdan sonra hastanede ya da bebeklerin sağlık izlemi ve tedavi için götürüldüğü sağlık kuruluşunda, ilk altı ay yalnızca anne sütü verilmesi ve anne sütü ile beslemenin iki yaşa kadar devam etmesi konusunda bilgi verildiğini söyleyen tüm anneler, ayrıca internet, kitap, ansiklopedi gibi diğer kaynaklardan edindikleri bilgilerle emzirmek için çaba göstermişti.

Süt sağma olanağı

Annelerden beşi, işe başladıklarında anne sütü ile beslenmeye devam edebilmeleri için memelerinden süt sağdıklarını anlattılar. İşe başladıklarında bu annelerin bebekleri 6, 3.5, 2 ve 1.5 aylıktı. Anneler iş yerinde sütlerini boş bir odada, mutfakta, çay ocağında dolapların arkasında ve tuvalette sağdıklarını dile getirdi. Süt sağdığını söyleyen üç anne el pompası, diğerleri elektrikli pompa ve elle sağmıştı. Sağılan sütü, müdürün ya da çay ocağının buzdolabında saklamışlardı. Süt sağma için günde 10-90 dk. arasında zaman harcadıklarını belirten annelerden ikisi sütlerinin ertesi gün bebeklerine yettiğini, ikisi mama takviyesi yaptıklarını, biri de zaten ek besine başladığını belirtti.

İş yerinde sütünü sağan annelerin deneyimlerinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu aşağıdaki sözler gösteriyor:

“... Ben de işe başladığıma gerçekten üzüliüyordum, 45 gün hiç geçmesin hep çocuğumla birlikte olayım dedim. İlk başta evim çok yakındı, üç dakikalık yoldu gidip geliyordum, sonra çıkmak zorunda kaldım o evden. Yolum uzayınca mecburen pompayla kendim sağmam

gerekliyordu. İş yerinde sağma odası yok, herhangi bir uygun oda yok. İşte zorunlu olarak tuvaletin girişinde bir boşluk vardı, orda sandalyeyi koyuyordum, tuvalet kokuyordu, camı açıyordum ama kış olduğu için soğuk oluyordu. Kaloriferin yanında sağıyordum. Üç biberon sağıyor, müdürümüzün buzdolabına koyuyordum. Sağamadığım zaman göğüslerim taş gibi oluyordu, sonradan azaldı, küçük biberonlara düştü, ben gelinceye kadar idare ediyordu. Sekiz ay boyunca öyle oldu. Akşamları daha çok emiyordu, gündüz uyuyordu, ben hep dua ettim zaten gündüz uyusun gece beni emsin diye. On üç ay emzirdim ben. Bayağı zorluk yaşadım yani.”

(İM, polis)

“... Önce süt sağarak bırakıyordum eve. Altı ay dolduktan sonra el pompasıyla sağıyorum, çok zor oluyor vakit kaybı oluyor diye yapamadım. Sağmayı bıraktım.”

(AMY, araştırma görevlisi)

“.. İşyerim biz sana yardımcı oluruz, destek veririz dedi ama icraat olarak hiçbir şey yoktu. Ben çay ocağında elektrikli pompa ile sütümü hızlı bir şekilde sağmak zorundaydım. Yarım saat sütümü sağmak için kayboluyordum, herkes nerede olduğumu soruyordu, nereye gittin, ne oldu? Süt sağmaya deyince, bunun da belli bir saati olsun canım gibisinden genel müdürüm tarafından laf geldi, bunun için çok laf işittim. Özel şirkette çalışıyorsan patronun yasal hakları önemlidir, işçinin değil.

(SK, yönetici sekreteri)

Benzer çalışmalarda, annelerin yarıdan fazlasının işyerinde süt sağma ya da emzirme yapamadığı belirlenmiştir⁽⁸⁾.

İlk altı ay yalnızca anne sütü ile beslenme

Bebeklerin ilk altı ay SAS almasını sağlamak için, doğumdan sonra en az altı ay ücretli izin, anne isterse, yarı zamanlı çalışma olanağı ve ücretsiz izin hakkının olması önerilmektedir⁽¹⁹⁾. Bebeklerin yalnızca anne sütü alma süresi irdelendiğinde, bir anne ilk gün mamaya başladığını, bir diğeri ise ilk 15 gün SAS verdiğini sonra mamaya başladığını ve mamayla devam ettiğini belirtti. Aşağıda SAS konusunda

sorun yaşayan annelerle yapılan görüşmelerden alın-
tılar yer almaktadır.

“... On günlükte çok ağlıyordu, doktora
götürdüm, yaramıyor mu sütüm diye. Kilosu
boyu çok iyi geldi. On günlüğe göre normal ama
istiyorsanız, çok ağlıyorsa mama S..... maması
verebilirsiniz anne sütüne en yakın mamadır,
gazı varsa M .....nın. rezene çayını verin dedi.
Günde bir biberon mama verdim, çalışmaya baş-
layınca ikiye, üçe çıktı.”

(BB, özel şirkette muhasebeci)

“...Kısa sürdü benim emzirmem, sorun-
lar yaşadık, ilk günlerde bayağı ağlıyordu, dok-
toru çağırdık dedi ki bu çocuk aç, o gece bibe-
ronla mamaya başladık... Hemşire hanım geldi
bayağı uğraştı olmadı, iki üç gün sütüm gelmedi,
doktor en azından geceleri mama verin dedi...
Üçüncü aydan sonra emmemeye başladı, o
dönemde işe de başladım, gündüz biberonla
mama aldığı için tamamen bıraktı.”

(ÖG, sözleşmeli sekreter)

Diğer sekiz anne en az 4 ay yalnızca anne sütü ver-
meyi başarmıştır. Yedi anne bu süreyi 6 aya ulaştır-
mıştır. Uzun süre yalnızca anne sütü vermeyi başaran
annelerin işe başlama zamanları 1.5 ay ile 18 ay ara-
sında değişiyordu. Annelerin hepsinin anne sütü ile
beslenme konusunda özel bir çaba gösteren çocuk
sağlığı izlem polikliniğinden izleniyor olmaları yal-
nızca anne sütü ile beslenme konusunda anneleri
desteklemiş olabilir.

Doğum sonu erken işe dönen annelerin emzirme
sürelerinin kısaldığı bildirilmektedir⁽²⁰⁾. Aşan doğum
sonu izin süresinin emzirme süresini, günlük çalışma
saatlerinin ise emzirme düzenini etkilediğini belirle-
miştir⁽²¹⁾. Çalışmalar anne bebek birlikteliği sağlan-
dığına ilk altı ay SAS verme oranının arttığını gös-
termektedir⁽¹⁴⁻²²⁾. Emzirmeyi desteklemek için bazı
ülkelerde farklı uygulamalar vardır. Uruguay’da
emziren anneler ilk altı ay ücretinin tamamını alarak
yarım gün çalışabilmektedir. Mozambik de annelerin
emzirebilmeleri için işyerlerine yakın kreş olanağı,
Tayland ve Hindistan’da ise mobil kreş hizmeti sağ-
lanmaktadır⁽²³⁾.

Sağlık hizmeti

Bebek beslenmesinde anne sütünün önemi sağlık
çalışanları tarafından bilinmesine rağmen, çalışmada
yer alan annelerin hiçbiri antenatal izlemlerde emzir-
me konusunda bilgilendirilmediğini dile getirmişti.
Bazı anneler ise hekim önerisi ile bebeğine mama
verdiğini de belirtti. Oysa ülkemizde uzun yıllardır
yürütülen Bebek Dostu Hastaneler Girişimi kapsa-
mında tüm gebeler antenatal dönemde emzirme
konusunda bilgilendirilmelidir. Çalışan gebelere ise
ne zaman işe döneceği sorulmalı ve bebeğini nasıl
AS ile besleyebileceği ve yasal hakları konusunda
danışmanlık ve nerelerden yardım alabileceği hak-
kında bilgi verilmelidir. Sağlık ekibinin tüm üyeleri
bebeklerin AS ile beslenmesi konusunda gerekli has-
sasiyeti göstermeli, tıbbi zorunluluk olmadıkça ilk altı
ay bebeklere mama, çay vb. önerilmemelidir. Çeşitli
çalışmalar emzirme konusunda yapılan eğitimlerle
çocukların sağlıklı beslenmelerinin sağlanabileceği ve
sağlıklarının korunabileceğini göstermektedir^(24,25-28).

Emzirmeyi sonlandırma

Anneler bireysel görüşmelerde, emzirmeyi bırakma
nedenlerini ve bu süreçte yaşadıkları duygu ve
düşüncelerini aşağıdaki sözlerle yansıttılar:

“... Normal altı aylık kontrollerimin
zamanı gelmişti, doktorum doğumdan sonra
kapak alanım daha da daraldığı için ilaçlara
başlamak zorunda kaldı. Bebeğim o zaman on
aylıktı, emzirmeyi kesin dedi, Ama ben hem ken-
dimi hazır hissetmiyordum daha emzirmek isti-
yordum üç-dört ay sonra kullandım ilaçları. Bir
hafta evde denedik ama bırakmak istemedi.
Annem farklı bir ilde oturuyor, orada bıraktım,
hafta sonu gittiğimde yine emmek istedi, unutmamıştı.
Üç hafta öyle geçti, unutmadı, konuşmaya
da başlamıştı, emme, meme diyordu.”

Dayanamıyordum azıcık emziriyordum. Sonra
dördüncü hafta gittim, anımsamadı. Hiç öyle bir
şey düşünmedi, ondan sonra da bıraktı, anımsa-
madı yani. (Ağlamaklı, üzgün bir tonla söylüyor.)
Çok üzüldüm, ben vermek istiyordum, annem
hayır diyordu, ilaçlarını almak zorundasın diyor-
du. Ben gizli emziriyordum (gülüyor), yani çok
güzel bir duygu emzirmek. Halen bazen emer, beş

on saniyelik, kısa süreli, o da çok hoşuma gidiyor. Ben buraydım o orada, çok üzülüyordum. O sırada göğüslerim çok şişti, sağdım. Sonra birkaç gün sağlamadım kendiliğinden kesildi, sağmadığımda çok kötü şişiyordu.”

(NA, hemşire, kalp hastası)

“... Altı aya kadar yalnızca anne sütü aldı... Altı aydan sonra gündüz fazla emziremiyordum. Bir yaşına doğru tamamen bıraktı zaten. Kendisi bıraktı, hiç memeyi aramıyordu. Süt iyice azaldı, sonra kendiliğinden kayboldu. Ben iki yaşına kadar emzirmeyi istiyordum.”

(ŞG, hemşire)

“... Erken bıraktığım için pişmanım, 13 ay emzirdim. İdrar yolları iltihabı olmuşum ve ilaç kullanmam gerekiyordu, bu nedenle en az iki gün emzirmem gerektiği söylendi. O yüzden anneme gönderdim çocuğu, ama pişman oldum.”

(İM, polis)

“... On yedi-on sekiz aya kadar emdi, emmek için yemek yemiyordu, sürekli meme istiyordu. Buradaki (sağlam çocuk izlem polikliniğini kastediyor) kontrollerimizde sorduk, iki yaşına kadar bir çocuğun emmesi gerekiyor dediler. Sonra XXXX hanımla görüştük, evet tıpçılar böyle diyor ama biz pedagoglar iki yaşından önce de bırakılabilir falan dediği için dedik bırakıralım. Ben de konuşarak bıraktırmaya çalıştım. O emmek istedi. İstemedim ama annemin zorlamasıyla yara bandı yapıştırdık. Bir kez gördü bandı ve bir daha asla istemedi. Yani o hem bir taraftan beni üzdü işte acıyor demek çocuk için duygusal bir istismar mıdır, ama yapmasam belki çok daha fazla emmek isteyecekti, daha çok zorlanacaktım.”

(İÖ, öğretmen)

Yukarıdaki annelerin hepsi aslında emzirmeye devam edebilirlerdi, ancak yanlış kontrendikasyonlar ve yönlendirmeler ile bu şansı kaybetmişti. Oysa anneler doğru bilgilendirildiğinde ve desteklediğinde çalışıyor olsa bile SAS verme ve emzirme süreleri önerilen sürelerle ulaşabilmektedir. Aşağıda sağlam çocuk izlem polikliniğinde kontrolleri yapılan bir bebeğin annesinin anlattıkları yer almaktadır.

Görüşme sırasında bu anne bebeğinin 17 aylık olduğunu, halen emdiğini ve en az iki yaşına kadar emzirmeye devam edeceğini belirtti:

“... Eşim sütümün yetmediğini mama kullanmamızı söylüyordu. Böyle şeyler söylemesi hoşuma gitmiyordu. Bu konuda biraz tartıştık ama kendisini kesinlikle dinlemiyordum. Yeterli diyordum, karıştırırsam olmaz en az altı ay su bile vermemek gerekiyor diye inatla direndim. Annem de ben ne dersem onu yapıyordu. O konuda rahattım, kayınvalidem bile çocuğa farklı şeyler verebileceğini söylüyordu. Çocuğu aç bırakıyorsun diyorlardı. Minimum kiloyu alıyordu her zaman, beni suçluyorlardı ama benim içim rahattı. Doğru yaptığımı düşünüyordum, sütün dışında bir şey vermiyordum. Çünkü her tartıda, kontrolde kesinlikle doktorla hemşireyle konuşuyordum, yetersiz, minimum kiloyu almış diyordum. Onlar anlatıyorlardı, yok diyorlardı, minimumun altında olmadığı için, eğrisinden şaşmadığı, dalgalanma olmadığı için endişelenmeyin normal diyorlardı. Açıklıyorlar, rahatlatıyorlardı.”

(AMY, araştırma görevlisi)

Annelerin hepsi bebeklerinin ilk altı ay SAS almasının ve iki yaşına kadar da emzirmenin devam etmesinin gereği hakkında bilgi sahibiydi. Bu bilgi bazı annelerin istedikleri süre emzirememesi nedeniyle suçluluk ve üzüntü yaşamasına neden olmuştu. Aşağıda bir annenin bu konudaki düşünceleri yer almaktadır

“... Aslında en önemlisi evde oturmak, altı ay anne sütü alması için anneye izin vermek. Belki altı ay evde olsaydım zorlar emzirebilirdim. Çünkü çok okuyoruz, doktorum özellikle verme dedi, üç gün ağladı beş gün ağladı sonra düzeldi diyen mailleri de çok okuyoruz. Belki ben de diretirdim altı ay alabilirdi söz gelimi. Yani en önemli şey evde oturmak.”

(BB, muhasebeci)

Bebeklerin emmeyi bırakmasında çeşitli nedenler etken olmuştu. Çalışmanın yürütüldüğü sırada annelerden birinin bebeği 17 aylıktı ve halen emmeye devam ediyordu. Üç anne iki yaş (18, 21, 22 ay) civarında yeterince emdiğini düşünerek, iki anne de ilaç kullanmak zorunda kaldığı için emzirmeyi bıraktırdı-

ğını belirtti. Diğer dört anne görüşmelerde işe başladığı için, bebek gündüz mama aldığı için gibi nedenlerle emzirmeyi istedikleri kadar sürdürmediklerini dile getirdi. Bu annelerin işe dönüş zamanlarına bakıldığında (Tablo 1) iki yaşa kadar emziren annelerden birinin yaklaşık bir yıl izinli olduğu diğerinin rahat emzirebilmek için evini iş yeri yakınına taşıdığı ve rahat emzirebildiği görülmüştür. Anne bebek birlikteliği sağlandığında önerildiği şekilde iki yaşa kadar emzirmenin sürdürülebildiği anlaşılmaktadır. Emzirme süresi daha kısa olan diğer dört annenin işe dönüş zamanları ilk altı ay içinde olmuştur. Bu durumun on anne örneğinde bile emzirmeyi nasıl etkilediği görülmektedir.

Annelerden yalnızca dördünün iş yerinde kreş bulunmaktaydı. Bu kreşlerden birinde sıfır yaştan itibaren, diğerlerinde ise üç yaştan büyük çocuklar kabul ediliyordu. Aşağıda iş yerindeki kreşe bebeğini bırakan bir annenin anlattıklarından, iş yerinde bulunan kreşlerin çalışan annenin emzirmesini nasıl kolayladığı izlenmektedir:

“... Üç aylıkken kreşe başladı. İki üç saatte bir gidip emzirdim, altı aya kadar, rahat emzirdim altı aya kadar yalnızca anne sütü aldı, altı aylıkken ek gıdalara başladık, sabah, akşam ya da gece emzirmeye ağırlık verdim.”

(ŞG, hemşire)

İşyerinde sıfır yaş bebeğin bakılabildiği kreş bulunan bu anne ile yakındaki evine giderek gün içinde emzirmeye devam eden diğer anne, bu olanakların bebeğin AS ile beslenmesini nasıl kolaylaştırdığına ilişkin güzel örneklerdir. Ancak, ülkemizde çalışan annelerin çocuklarına hizmet verecek kreş sayısı yetersizdir. İş yerinde kreş olmayan anneler de bu konudaki gereksinimlerini ve görüşlerini aşağıdaki sözlerle yansıtmıştır:

“... Devletin aslında bu işe eğilmemesinin nedeni Türkiye’de aile planlaması yok. Çok çocuk var, yetersiz eğitimi ayrı, bir anne için bir yıl izin verilse çok çocuk var. Ama bu çocuklar eğitimsiz olarak devlete geri geliyor, aslında bir kazancın yok. İş yerlerinde kreş ve emzirme odaları olmalı, ben eve gidemiyorum ama bana çocuk getirildiğinde, sütümü sağabileceğim, o an çocuk altını pislettiyse değiştirebileceğim, kapı

kilitmeden ondan bundan sakınmadan çocuğumu rahatlıkla emzirebileceğim bir yer olmalı. Belki güzel havalarda çocuğumu getirecekler ben de emzireceğim, götürecekler. Ama şimdi getirsel de öyle bir olanağım yok. Tek boş yer çay ocağı ve tuvalet. Madem çocuklarımız geleceğimiz, her şeyimiz, çabalarımız o yönde, sağlıklı bir nesil için anne sütünün yararını tıp karar vermiş onaylamış, yabancı ülkeler bizden ilerde. Yani devlet çocuğa, destek olmalı, altı ay anne sütü almalı, sonra ek besinlerle birlikte annesiyle beraber olmalı. Ben kayınpederimden biliyorum o Almanya’da yaşıyor, diyor ki çocuk anneye en yakın kreşte büyüyor. Kreş servisiyle her sabah anneyi de çocuğu da alıyor ve süt iznine getiriyor götürüyor. Ağzım açık dinliyorum, ne kadar değerli, orada insanlar mı değerli bebekler mi değerli diye. Eğer böyle olmazsa, başka şekilde yine devlete geri geliyor yine sağlıklı şekilde.”

(CS, öğretmen)

“... Bence üç kişi çalışan bir yere de kreş çok zor. Şu olabilir, annelere çocukları götürülebilirler, bu sefer de çocuklara zor, hastalanırlar gidip gelirken, uzak yerler. Ben büyük bir iş merkezinde çalışıyorum, söz gelişi burada kreş olsaydı ben altı ay gider emzirirdim. Devamlı yanımızda olur, öğlen çıkıp bakarız, arada bir çıkıp bakarız. Çok iyi olur ama yok. Beş bin işyeri var, on-onikibin kişi çalışsa bunun üçbini kesin annedir yani Öyle yerler olabilir, büyük iş merkezlerinde. Ama yok, ben kızıma hamileyken sormuştum, yapılacak dendi. Oğlum da oldu hâlâ yapılacak (güliyor).

(BB, muhasebeci)

Bebeğinin bakımı için iş yerinde kreşi olmayan annelerden biri ücretli bakıcıdan diğerleri de ailelerinden destek aldıklarını belirtti. Ancak bu yardım, her zaman emzirmeyi destekleyici olmayabiliyordu.

İşe geri dönüş

Bebeğinin bakımı için yakınlarından yardım alan anneler, bu desteğin kimi zaman emzirmeyi zorlaştıran bir hal alabileceğini, desteğin niteliğinin farklı olabileceğini paylaştı:

“... Herkes emzirme konusuna çok hoş bakmıyor. Özellikle ablamlar, birkaç saatliğine dışarı çıkmam gereken zamanlar oldu, eve geldiğimde mama alınmıştı ve çocuğa mama verilmişti. Ağladı, sütünü almadı, biz de mama verdik dediler. Beynimden vurulmuşa döndüm, çıldırdım, bir saatliğine dışarı çıkmak zorunda kaldığım için, çocuğuma karşı çok büyük vicdan azabı çektim, ağladım, ondan sonra çok kötüydü anlatamam (duygusallaşıyor, sesi titriyor), çok kötüydü, çok zorluk çektim. Sürekli su vermem konusunda ısrarcı bir tavır vardı. Çocuğun içi yanıyor diyorlardı bana. Hava çok sıcak olduğu için... Ben her seferinde gerek yok dediysem de örnekler veriyorlardı. Beni korkutmaya çalıştılar, velhasıl korkuttular, ben çocuğuma su verdim, ama gene onlar verdi, ben vermedim, ama çok huzursuz oldum, kıramadığım için evet dedim, taraftar olduğum için değil, yalnızca kıramadığım için. Benim bir hedefim vardı o hedefimden çıkmış oldum. Eşim kesinlikle sen doğruyu bilirsin dedi. Benim çok yorulduğumu düşünüyordu ama bana bıraktı tercihleri. Bir-iki ay sonra çalışacağımı bildiğim için o günleri, saatleri başka bir şeyle geçirmek istemiyordum. Anneme götürüyordum, sütlerimi götürüyordum, annem bu sütler yetmiyor artık, çocuk aç kalıyor mama vermem gerekiyor diyordu. Ben her seferinde hayır, ben ne dersem o olacak diyordum. Gözlerini korkuttum, korkutmasam adım gibi eminim gizli gizli mama vereceklerdi. Annemin sütüme bebe bisküvisi katıp da verdiğini anladım, annem nasıl anladın dedi, nasıl anlamam çocuk buram buram bebe bisküvisi kokuyordu, böyle sorunlar yaşadım.”

(SK, yönetici sekreteri)

“... Kayınvalidem bile çocuğa farklı şeyler verebileceğini söylüyordu. Çocuğu aç bırakıyorsun diyordu. Minimum kiloyu alıyordu her zaman beni suçluyorlardı ama benim içim rahatı. Kırk gün ben tuvalete bile çocukla gidiyordum (gülüyor) oturuyordum çocuk kucağımda. Annem benim dediğimden çıkmıyordu, onu annemin dışında kimseye bırakamazdım ...”

(AMY, araştırma görevlisi)

Bazı anneler için işe başlayınca bebeklerinin bakımını aile büyüklerine bırakmak daha güvenli iken,

bazıları aile büyüklerinin bakımından olumsuz etkilendiğini belirtti. Akyüz ve ark. çalışmalarında annelerin % 68,3'ünün bebek bakımı konusunda aile yakınlarından destek aldığını belirlemiştir (27). Anneler bu dönemde profesyonel desteğe gereksinim duyarken, ailedeki kadın akrabaların tecrübeleri ile bebeğin bakımı ve beslenmesini düzenlemektir. Çocuklarının bakımını aile büyüklerine bırakan annelerin bazıları görüşmeler sırasında hem kendilerini aile büyüklerine karşı borçlu hissettiklerini hem de bebeklerinin beslenmesinde kendilerinin değil bebeğin karar verici davranmasından duydukları rahatsızlığı dile getirdi. Bebeğini işyerindeki kreşe bırakan anne ise hem emzirmeyi rahatlıkla sürdürdüğünü hem de bakımın iyi olduğu için güven duyduğunu dile getirdi.

Bu konuda bir anne şunları söylemiştir:

“...Güvendiğiniz bir yere çocuğunuzu bırakıp rahatlıkla bir yerlere gitmek istiyorsunuz. Benim annemin yakın olması beni biraz avantajlı kılıyordu. Anneme bırakıp rahatlıkla çıkabiliyordum ama her zaman yapamıyorsunuz. İlk bir yıl bunun sürekli şeyini yaşıyordum, nasıl diyeyim (düşünüyor) çelişkinsini, rahatsızlığımı yaşıyordum, belki işyerinde bir kreş olsa, çocuğumu götürebileceğim, gittiğim yerde bırakabileceğim güvenli bir şey olsa ben ikinci, üçüncüyü belki düşünebilirim ama şu koşullarda hayır”

(İM, polis)

Annelerden bazıları bebeğin bakımı ve beslenmesi için doğum sonu dönemde yaşantısında değişiklik yaptığını belirtti. Bir anne bebeği ile daha fazla birlikte olabilmek için müdür olarak çalıştığı görevinden istifa ederek öğretmenliğe geçtiğini, biri evine daha yakın olan okula atama istediğini, ikisi de bebeğinin bakımı için aile büyüklerine yakın bir semte taşındığını dile getirdi.

SONUÇ

Bu çalışmada yer alan çalışan annelerin emzirme konusundaki deneyimlerinden elde edilen bilgiler; annelerin emzirmek ve bebeklerini kendi sütleri ile beslemek konusunda istekli oldukları, yeterli olmasa da bunu destekleyen yasal zemin bulunmasına karşın, emzirme ve süt verme için kişisel çabaların gerektiği,

yasaların uygulanabilirliğinin ve denetiminin olmadığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan anne sayısı az olmasına karşın elde edilen bilgiler oldukça değerlidir. Katılımın daha fazla olması durumunda daha da ilginç veriler elde edilebileceği düşünülmelidir.

Çalışmada elde edilen veriler incelendiğinde, annelere antenatal dönemde emzirmeye yönelik bilgilendirme yapılmadığı annelerin bu konudaki bilgi gereksinimlerini kendi olanakları ile elde ettiği anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan anneler anne sütü ile beslenme konusunda danışmanlı veren bir poliklinik tarafından izlenmekte idi. Bu nedenle toplumdaki birçok anneye göre çok daha olumlu koşullara sahipti. Ancak, bulgularımıza göre annelerin emzirme sürecinde karşılaştıkları ile baş etme konusunda yine de bilgi ve desteği gereksinimleri vardı. Bu bağlamda, hemşireler tarafından özellikle doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde annelere verilecek eğitimin emzirme ve anne sütü ile beslenmeyi destekleyeceği son derece açıktır. Anneler ülkemizde annelik haklarını yetersiz bulmaktadır. Ancak, mevcut haklarını bile yeterince kullanamadıkları anlaşılmaktadır. Yasaların uygulanabilirliğinin denetlenmesi, çalışan kadınlar için kreş olanaklarının sağlanması, işyerlerinde emzirme ve süt sağma için uygun düzenlemelerin yapılması, bebeklerin daha uzun süre SAS alması ve emzirilmesi için ücretli izin sürelerinin artırılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Kendileri de birer çalışan kadın olan hemşireler, annenin emzirme, yasal haklarını öğrenme, kullanma konusundaki bilgi gereksinimini sağlamada ve yasaların düzenlenmesinde daha bilinçli olmalı ve çaba göstermelidir. Daha büyük gruplarda benzer çalışmaların yapılması diğer sorunların ve çözüm yollarının belirlenmesi yol gösterici olabilir.

KAYNAKLAR

1. **Atıcı A, Polat S, Turhan EH.** Anne sütü ile beslenme. Türkiye Klinikleri, J Pediatr Sci 2007; 3(6):1-5.
2. **Yağcı RV.** Sağlıklı sütçocuğu beslenmesi. Türkiye Klinikleri, J Pediatr Sci 2007; 3:116-9.
3. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) 2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. Ankara.
4. **Gökçay G, Baslo G.** Anne sütü ile beslenmede kanıt dayalı uygulamalar: Yetersiz Anne Sütü, Çalışan Anne, İlaçlar Ve Hastalıklar. Çocuk Dergisi, 2002; 2:139-43.

5. Anne Hakları Bildirgesi 24 Eylül 2001, Barcelona, İspanya. Erişim:11.11.2008. http://www.hayad.org.tr/component?option=com_docman/task_cat_view/gid,14/Itemid,30/?mosms
6. Çalışan kadınlara annelik güvencesi. Petrol-İş Kadın Dergisi 1 Sayı 3 (Mayıs 2003) <http://www.petrol-is.org.tr/kadin/> Erişim:13.12.2008
7. <http://www.ksgm.gov.tr/tcg/12.pdf>, Erişim:29.09.2008.
8. **Mason D, Ingersoll D.** Breastfeeding and the Working Mother. St. Martin's Griffin, New York, 1997.
9. **Eker M.** Devlet memuru olan kadınların doğum sonu süt izni ve ücretsiz izin kullanma durumlarının bebek beslenmesine etkisinin değerlendirilmesi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1999.
10. Devlet Memurlarına Doğum Sebebiyle Verilecek İzinler Hakkında Tebliğ. Tebliğ no:2004/3. 21 Temmuz 2004 tarihli ve 25529 sayılı resmi gazete.
11. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Mayıs Dönemi Sonuçları (Nisan, Mayıs, Haziran 2008) T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2019>, Erişim: 12.09.2008.
12. Evidence for the Ten Steps to Successful Breastfeeding. DIVISION OF CHILD HEALTH AND DEVELOPMENT. World Health Organization WHO reference number: WHO/CHD/98.9 Geneva 1998; 23-30.
13. **Ünlüoğlu İ.** Laktasyonel amenore metodu. Türkiye Klinikleri, J Surg Med Sci 2006; 2:60-7.
14. **Bodur S, Yıldız H, Mermer M, Oran B.** Konya il merkezinde annenin çalışma durumuna göre emzirme süresi ve gıda ile ilgili tutumu. Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi; 2002; 18:97-101.
15. **Zinn B.** Supporting the employed breastfeeding mother. Journal of Midwifery and Women's Health 2000; 45:216-25.
16. **Coşkun T.** Özel durumlarda anne sütü ile beslenme. Sosyal Pediatri II, Katkı Pediatri Dergisi, 2003; 25:203-24.
17. World Health Organization. Breast-feeding. The technical basis and recommendations for action. Geneva, WHO 1993 (WHO/NUT/MCH/93.1).
18. **Eker M, Eker HH, Şahinöz S, Aykut M, Öztürk Y.** Devlet memuru olan kadınların emziklilik dönemi ve doğumla ilgili bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. www.sabem.saglik.gov.tr/Akademik_Metinler/goto.aspx?id=1659. Erişim: 20.01.2009, 2005.
19. Maternity protection at the workplace ratifying ILO Convention 183. Accessed: 17.10.2005. http://www.ibfan.org/site2005/Pages/article.php?iui=1&art_id=362&goto_news=1
20. **Ünsal H, Athıhan F, Özkan H, Targan Ş, Hassoy H.** Toplumda anne sütü verme eğilimi ve buna etki eden faktörler. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 2005; 48:226-33.
21. **Aşan F.** İstanbul'un değişik semtlerinde anne sütü ile beslenme durumunun saptanması. Ana Çocuk Sağlığı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü. İstanbul, 1989.
22. **Vogel A, Hutchison BL, Mitchell EA.** Factors associated with the duration of breastfeeding, Acta Paediatr 1999; 88:1320-6.
23. Status of maternity protection by country. Accessed: 17.10.2005. www.waba.org.my/whatwedo/womenandwork/pdf
24. **Gökçay G, Uzel N, Kayatürk F, Neyzi O.** Ten steps for successful breast-feeding: assessment of hospital performance, its determinants and planning for improvement. Child: Care, Health and Development 1997; 23:187-200.
25. **Levitt C.** Approaches to breastfeeding: the role of hospitals, professionals and governments in promoting breastfeeding. (Preedy V, Grimble G, Watson R.) Nutrition in the infant. Greenwich Medical Media Ltd. London, 2001; 401-407.
26. **Britton C, McCormick FM, Renfrew MJ, Wade A, King SE.** Support for breastfeeding mothers. Cochrane Database Systematic Reviews 2007; 24: CD001141.
27. **Akyüz A, Kaya T, Şenel N.** Annenin emzirme davranışının ve emzirmeyi etkileyen durumların belirlenmesi. TSK Koryucu Hekimlik Bülteni, 2007.